

УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.15>

ЗАСТОСУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Казначеев Д.Г.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-5193-7176*

Бодирев Д.А.,
*старший викладач кафедри вогневої підготовки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-1070-619X*

Казначеев Д.Г., Бодирев Д.А. Застосування та використання вогнепальної зброї в Україні: проблемні питання та напрямки вдосконалення.

Дослідження присвячене комплексному аналізу правового регулювання застосування та використання вогнепальної зброї в Україні, а також виявленню ключових проблем, що перешкоджають формуванню ефективної системи контролю у цій сфері. У статті розглядаються нормативно-правові акти, що визначають порядок володіння, носіння, зберігання та застосування зброї, а також аналізується судова практика, що демонструє відсутність єдиних стандартів правозастосування.

Окрема увага приділяється питанню нечіткості термінології в законодавстві, де поняття «застосування», «активне застосування» та «використання» вживаються неоднозначно, що породжує юридичні колізії та ускладнює судовий контроль. Відсутність чітких визначень створює умови для різних тлумачень дій правоохоронців і цивільних осіб, особливо у випадках перевищення меж необхідної оборони або перевищення повноважень під час виконання службових обов'язків.

У статті також проаналізовано стан нормативно-правового забезпечення обігу цивільної зброї. Наголошується на відсутності на даний час в Україні спеціального закону, який би системно врегулював усі аспекти володіння цивільною зброєю, визначив категорії осіб, що мають право на її придбання, порядок ліцензування, реєстрації та контролю. Відсутність єдиного законодавчого акту зумовлює правову фрагментарність, породжує суперечності між підзаконними актами та ускладнює реалізацію права громадян на самозахист.

В умовах воєнного стану досліджується специфіка регулювання обігу зброї, коли частина норм набуває тимчасового характеру, а цивільне населення може залучатися до оборони держави. Це вимагає чіткої взаємодії між військовими структурами, поліцією та органами місцевого самоврядування, а також урахування особливих випадків застосування зброї в бойових і квазібоевих ситуаціях.

Підкреслюється необхідність прийняття комплексного закону про обіг цивільної зброї, уточнення термінологічного апарату, створення єдиної системи підготовки осіб, які мають право на її використання, і впровадження прозорих механізмів громадського контролю. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню рівня безпеки, зміцненню довіри до правоохоронних органів та забезпеченню балансу між правом громадян на самозахист і гарантіями суспільного порядку.

Ключові слова: вогнепальна зброя, правове регулювання, Національна поліція, самозахист, воєнний стан, громадська безпека.

Kaznacheev D.G., Bodyrev D.A. Application and use of firearms in Ukraine: problematic issues and areas for improvement.

The study is devoted to a comprehensive analysis of the legal regulation of the application and use of firearms in Ukraine, as well as the identification of key problems that hinder the formation of an

effective system of control in this area. The paper examines legal and regulatory acts that define the procedure for possession, carrying, storage, and use of weapons, as well as analyzes judicial practice demonstrating the absence of unified standards of law enforcement.

Particular attention is paid to the issue of terminological ambiguity in legislation, where the terms “application,” “active application,” and “use” are employed inconsistently, creating legal conflicts and complicating judicial oversight. The lack of clear definitions allows for different interpretations of the actions of law enforcement officers and civilians, especially in cases involving excessive self-defense or abuse of authority in the course of official duties.

The research also analyzes the state of regulatory support for civilian circulation of weapons. It emphasizes the absence of a specific law in Ukraine that would systematically regulate all aspects of civilian firearm ownership, define categories of persons entitled to acquire firearms, and establish licensing, registration, and control procedures. The lack of a unified legislative act leads to legal fragmentation, contradictions among subordinate regulations, and difficulties in realizing citizens’ right to self-defense.

Under martial law conditions, the study examines the peculiarities of weapon circulation regulation, when certain legal provisions acquire a temporary nature and civilians may be involved in national defense. This situation requires effective coordination between military structures, the police, and local self-government bodies, as well as consideration of specific cases of firearm use in combat and quasi-combat situations.

The paper highlights the necessity of adopting a comprehensive law on the circulation of civilian firearms, clarifying legal terminology, establishing a unified training system for persons entitled to use weapons, and introducing transparent mechanisms of public control. Implementation of these measures will enhance public safety, strengthen trust in law enforcement agencies, and ensure a balanced relationship between the citizens’ right to self-defense and the guarantees of public order.

Key words: firearms, legal regulation, National Police, self-defense, martial law, public safety.

Постановка проблеми. Проблематика полягає в тому, що чинне законодавство України щодо обігу та застосування вогнепальної зброї є фрагментарним, містить нечіткі терміни, не передбачає єдиної системи регулювання обігу цивільної зброї, а судова практика демонструє відсутність уніфікованих стандартів оцінки дій правоохоронців. Це створює правову невизначеність, підвищує ризик зловживань, ускладнює забезпечення балансу між правом громадян на самозахист і гарантіями громадської безпеки, а також потребує розробки ефективних механізмів контролю та вдосконалення законодавства.

Науковці, які досліджували це питання: Албул С.В., Кузніченко С.О., Юлдашев В.В., Сіротченко Д.Ю., Волков Ю.М., Поливанюк В.Д.

Аналіз досліджень та публікацій в яких започатковано розв’язання проблеми. У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України питання правового регулювання застосування та використання вогнепальної зброї набуває особливої ваги. Воно стосується не лише сил сектору безпеки та оборони України, але й усього суспільства, оскільки безпека громадян і довіра до державних інституцій значною мірою залежать від того, наскільки законодавство у цій сфері є чітким, логічним і справедливим [1, с. 4].

Метою статті є проведення комплексного аналізу правового регулювання застосування та використання вогнепальної зброї в Україні, виявлення основних проблем та напрямів вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Застосування вогнепальної зброї, потребує не лише суворого нормативного контролю, але й моральної відповідальності кожного, хто має право її застосовувати. На жаль, у цій сфері досі існують суперечності між теоретичними нормами права та практикою їх реалізації, що створює низку проблем як для правозастосовної системи, так і для суспільного сприйняття діяльності правоохоронних органів [7, с. 353].

Основним нормативним документом, що регулює порядок застосування та використання вогнепальної зброї поліцейськими, є Закон України «Про Національну поліцію» № 580-VIII. У статті 46 цього закону визначено, що застосування вогнепальної зброї є винятковим заходом примусу, до якого поліцейський може вдаватися лише за наявності крайньої необхідності. Це означає, що кожне застосування та використання вогнепальної зброї має бути обґрунтованим, пропорційним та здійсненим у межах правового поля. Закон також зобов’язує поліцейських проходити спеціаль-

ну підготовку, щоб мати право не лише зберігати чи носити зброю, але й безпечно та правомірно її застосовувати. Ця норма є надзвичайно важливою, адже рівень підготовки безпосередньо впливає на результативність дій поліцейського та ризик можливих порушень прав громадян під час виконання службових обов'язків [4].

Крім закону «Про Національну поліцію» питання застосування та використання вогнепальної зброї врегульоване низкою підзаконних актів, зокрема наказами Міністерства внутрішніх справ, внутрішніми інструкціями та методичними рекомендаціями. Вони деталізують правила носіння, транспортування, зберігання зброї, порядок її видачі та повернення, а також визначають дисциплінарну і кримінальну відповідальність за порушення встановлених норм [6, с. 237]. Однак відсутність єдиного кодифікованого закону про обіг цивільної зброї залишається суттєвою прогалиною у правовому полі України. Хоча Верховна Рада неодноразово розглядала відповідні законопроекти, системного акта, який би врегульовував усі аспекти володіння зброєю цивільними особами від купівлі до використання, досі не ухвалено. Це створює правову невизначеність, що може мати негативні наслідки для безпеки суспільства.

Зміст статті 46 Закону «Про Національну поліцію» визначає також чіткі підстави, за яких поліцейський має право застосовувати вогнепальну зброю. Йдеться, зокрема, про випадки необхідності захисту життя або здоров'я громадян, звільнення заручників, запобігання тяжким злочинам, затримання озброєних осіб, що чинять опір, або охорону важливих державних об'єктів. У кожному з цих випадків поліцейський зобов'язаний діяти в межах закону, забезпечуючи мінімальне заподіяння шкоди, необхідне для досягнення законної мети [3, с. 87].

Одним із найбільш дискусійних аспектів є право поліцейського застосовувати вогнепальну зброю без попередження. Закон передбачає можливість такого застосування лише у виняткових ситуаціях – коли існує безпосередня загроза життю чи здоров'ю громадян або самого правоохоронця, а зволікання може призвести до тяжких наслідків. Наприклад, коли підозрюваний наближається до поліцейського зі зброєю або намагається заволодіти нею. Проте в реальній практиці межа між необхідністю та зловживанням цим правом може бути надзвичайно тонкою. Відсутність чітких критеріїв оцінки ситуації створює ризик неоднозначного тлумачення дій поліцейських, що нерідко стає предметом судових спорів або дисциплінарних проваджень [5, с. 158].

Проблема полягає в тому, що навіть за наявності нормативних приписів, практика їх реалізації часто залежить від суб'єктивного сприйняття ситуації самим поліцейським. Кожен випадок застосування зброї потребує ретельного аналізу обставин, фіксації фактів, проведення службового розслідування та оцінки правомірності дій з точки зору як закону, так і принципів необхідності та пропорційності. На цьому етапі важливу роль відіграє прокурорський нагляд та судовий контроль, які забезпечують дотримання вимог законності. Разом із тим, слід визнати, що на практиці іноді спостерігається формальний підхід до перевірки обґрунтованості застосування зброї, що знижує ефективність механізмів контролю та створює підґрунтя для суспільної недовіри до правоохоронної системи.

Удосконалення правового механізму застосування вогнепальної зброї в Україні потребує комплексного підходу. Необхідно не лише вдосконалити законодавчу базу, але й підвищити рівень професійної підготовки поліцейських, запровадити сучасні стандарти етичної поведінки, а також забезпечити ефективний контроль за кожним випадком використання зброї [2, с. 21].

Важливим напрямом є розроблення та ухвалення закону про цивільну зброю, який би унормував її обіг серед громадян, визначив порядок зберігання, носіння, використання та відповідальність за порушення цих правил. Лише за умови поєднання чіткого правового регулювання, професійної підготовки і прозорого контролю можна досягти справедливого балансу між правом на захист і гарантією безпеки кожного громадянина.

Проблема нечіткої термінології у сфері застосування вогнепальної зброї має глибокі правові та практичні наслідки: різниця між поняттями «застосування», «активне застосування» та «використання» не завжди відображена однозначно в законодавчих та підзаконних актах, і це породжує неоднозначне тлумачення у правоохоронній практиці та судовій практиці. У нормативних документах традиційно вживається термін «застосування вогнепальної зброї» як загальний юридичний конструкт, водночас у навчальних матеріалах, інструкціях та аналітичних публікаціях іноді вводять диференціацію на «активне застосування» (безпосередня стрільба по цілі) і «використання» (ширше коло дій, які можуть включати демонстрацію, попереджувальний постріл, блокування тощо) [7, с. 354].

Наявні правові джерела накладають певні загальні межі, але не нівелюють проблему: ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» визнає застосування вогнепальної зброї найсуворішим заходом примусу і зобов'язує поліцейського мати відповідну підготовку, проте статутні формулювання не завжди дають поліцейському чіткий алгоритм оцінки, коли саме дія переходить у категорію «перевищення» [1, с. 5].

Відсутність уніфікованого підходу до термінології має наслідком практичну невизначеність щодо стандартів докази в судовому розгляді: суди змушені оцінювати мотиви, обставини і пропорційність дій не лише через призму загальних принципів права, а й у відсутності усталеної теорії, яка б однозначно визначала межі «активного застосування» або «використання» як окремих юридичних категорій. Це створює ризик неоднакових рішень у схожих фактичних складах, підриваючи правове прогнозування та ускладнюючи захист законних інтересів як громадян, так і самих правоохоронців.

У результаті в державі існує суміш законів, постанов, наказів та інструкцій, що породжує розбіжності щодо переліку дозволених моделей зброї, процедур реєстрації, умов зберігання та порядку отримання дозволів. Така ситуація ускладнює формування єдиних підходів до контролю за обігом зброї та створює додаткові ризики для громадської безпеки [7, с. 353].

Критичним фактором, що поглиблює юридичну невизначеність, є неоднорідність стандартів підготовки і перевірки осіб, уповноважених застосовувати зброю. Хоча закон категорично вимагає спеціальної підготовки для носіння та застосування вогнепальної зброї, на практиці методики навчання, фізична та психологічна підготовка, сценарна відпрацювання епізодів у стресових умовах, а також періодичність атестацій різняться між відомствами та підрозділами. Деякі навчальні програми зосереджені переважно на технічній майстерності стрільби, інші на тактичних діях, але недостатньо уваги приділяється стандартам психологічної оцінки, прийняттю рішень в умовах обмеженого часу і мінімізації шкоди. Наслідком є те, що навіть формально підготовлений працівник може в реальній ситуації діяти ірраціонально або невідповідно до принципів пропорційності, якщо його навчання не покривало реалістичних стресових сценаріїв [3, с. 88].

Проблематика підзвітності та контролю у сфері застосування зброї правоохоронними органами в Україні залишається однією з найактуальніших. Суспільство потребує більшої прозорості у питаннях, що стосуються кожного випадку використання вогнепальної зброї, адже відсутність чіткої звітності створює простір для зловживань. У багатьох випадках події фіксуються лише частково або ж без належного документування, що унеможливорює повний і об'єктивний аналіз ситуації. Не всі інциденти супроводжуються відеозаписами чи докладними протоколами, а відтак, громадськість не має доступу до перевірок, що знижує рівень довіри до правоохоронної системи. Підзвітність у таких питаннях має бути не лише внутрішньою процедурою поліції, а й відкритою для незалежного контролю громадських інституцій та судових органів.

Судова практика демонструє наявність значних прогалин у розгляді справ, пов'язаних із застосуванням зброї. У більшості випадків не забезпечується належна перевірка пропорційності дій поліцейських, що суперечить принципам законності та необхідності. Відсутність уніфікованих критеріїв оцінки застосування зброї у судових процесах призводить до різночитань, а подекуди до виправдання перевищення повноважень. Через це у судовій системі формується нерівномірна практика, де подібні випадки можуть мати кардинально різні наслідки. Необхідним є запровадження чітких стандартів для судів щодо аналізу дій правоохоронців, аби забезпечити однакове тлумачення законодавства й підвищити ефективність правосуддя [4].

Окремої уваги заслуговує питання незаконного обігу зброї, яке має системний характер і становить серйозну загрозу національній безпеці. Значна частина зброї потрапляє на чорний ринок із зон бойових дій, арсеналів, що були залишені без належного контролю, або через незаконне ввезення. Такі процеси створюють реальні ризики для громадян, оскільки зброя потрапляє до рук осіб, які можуть використати її у злочинних цілях. Слідчі органи, митні служби та підрозділи поліції мають посилювати контроль за переміщенням зброї, налагоджуючи міжвідомчу співпрацю та обмін інформацією [6, с. с. 238].

В умовах воєнного стану, правовий режим обігу зброї зазнає істотних змін, оскільки держава змушена враховувати потреби оборони та безпеки. Законодавство тимчасово розширює можливість використання вогнепальної зброї громадянами та територіальною обороною, однак такі зміни повинні супроводжуватися чіткими процедурами обліку й відповідальності.

Проблема полягає також у відсутності єдиного законодавчого акта, який би комплексно регу-

лював обіг цивільної зброї в Україні. Нині різні нормативні документи лише частково охоплюють питання дозволів, реєстрації, носіння й зберігання зброї, що створює численні прогалини у правозастосуванні. Удосконалення системи можливе лише шляхом ухвалення спеціального закону, який передбачав би чіткий порядок отримання права на володіння зброєю, проходження навчання, медичних і психологічних перевірок. Важливо, щоб законодавство було побудоване на принципах безпеки, підзвітності та відповідальності кожного власника. У перспективі це дозволить створити збалансовану систему, де право на володіння зброєю поєднуватиметься з високими вимогами до її використання [7, с. 355].

Висновки. Питання застосування та використання вогнепальної зброї в Україні потребує системного удосконалення як на законодавчому, так і на практичному рівні. Відсутність єдиного спеціального закону про цивільний обіг зброї, нечіткість термінології та недостатня публічна підзвітність правоохоронних органів створюють передумови для правової невизначеності. Судова практика свідчить про нерівномірність підходів до оцінки законності використання зброї, що вимагає запровадження уніфікованих стандартів контролю, прозорості розслідувань і незалежного громадського моніторингу.

Удосконалення механізмів регулювання має спиратися на принципи законності, пропорційності, відповідальності та відкритості. Пріоритетними напрямками є прийняття комплексного закону про зброю, стандартизація підготовки осіб, що мають право її використовувати, запровадження обов'язкової відеофіксації та публічної звітності щодо кожного випадку застосування. Тільки за умови поєднання правового вдосконалення, контролю за незаконним обігом і підвищення рівня довіри суспільства до правоохоронних органів можливо створити ефективну, безпечну й справедливую систему обігу та використання вогнепальної зброї в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Албул С.В. Правові аспекти участі цивільних осіб у захисті України в умовах воєнного стану. Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір: матеріали науково-практичного онлайн-заходу (м. Одеса, 29 квітня 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 4–5.
2. Албул С.В., Кузніченко С.О., Юлдашев В.В. Організація і тактика несення служби на блокпостах підрозділами Національної поліції України: методичні рекомендації. Одеса: ОДУВС, 2022. 48 с.
3. Волков Ю.М., Поливанюк В.Д. Проблемні питання застосування вогнепальної зброї працівниками Національної поліції під час виконання службових обов'язків. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 86–89. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/3223/1/8.pdf> (дата звернення: 05.12.2025).
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : станом на 12 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 05.12.2025).
5. Сіротченко Д.Ю. Застосування або використання вогнепальної зброї працівниками Національної поліції як гарантія особистої безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 158-160. URL: http://lsej.org.ua/2_2018/43.pdf (дата звернення: 05.12.2025).
6. Тимофеев В., Хованова Д. Активне застосування вогнепальної зброї: поняття та характеристика. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 12.03.2021). с. 237-238. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/6329/1/94.pdf> (дата звернення: 05.12.2025).
7. Тимофеев В.П., Гунько К.О. Актуальні питання застосування вогнепальної зброї працівниками Національної поліції в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство: Електронне наукове видання*. 2023. № 3. С. 352–356. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/65.pdf> (дата звернення: 05.12.2025).